

Kłosińska, Elżbieta

Znalezisko siekiery brązowej typu Tautušiai z okolic Kocka, pow. Lubartów

Archeologia Polski Środkowowschodniej 7, 206-210

2005

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ELŻBIETA KŁOSIŃSKA

ZNALEZISKO SIEKIERY BRĄZOWEJ TYPU TAUTUŚIAI Z OKOLIC KOCKA, POW. LUBARTÓW

Zapewne pod koniec ubiegłego wieku, w okolicach Kocka, została przypadkowo znaleziona siekiera z brzegami (ryc. 1). Zabytek ten trafił po pewnym czasie ze zbiorów kolekcjonerskich do rąk archeologa¹. Niestety czas, podczas którego siekiera przechodziła z kolekcji do kolekcji, zatępił całkowicie informację o odkrywcy, lokalizacji i momencie odkrycia. Wiadomo jedynie, że siekiera pochodzi z okolic Kocka i została znaleziona w trakcie kopania torfu. Wydaje się dość prawdopodobne, że stało się to w rejonach na południe od tej miejscowości (być może między Kockiem a Wolą Skromowską), gdzie od wieków przemieszczały swe wody Wieprz i Tyśmienica, a obecnie znajdują się liczne, zatorfione i zarastające starorzecza.

Siekiera jest przedmiotem dość masywnym. Zabytek posiada wysokie, proste w rzucie i łukowate z profilu brzegi oraz szerokie, wachlarzowato rozszerzające się ostrze. Przy jego brzegu widoczna jest półksiężycowata płaszczyzna zaostrzenia o szerokości od 0,6 cm do 2 cm. Całkowita długość zabytku wynosi 13,4 cm, szerokość trzonu – od 2,5 cm do 3,5 cm. W najszerszym miejscu ostrze osiąga 8,3 cm. Grubość ostrza wynosi 1,2 cm, a wysokość brzegów trzonu dochodzi w najszerszym miejscu do 3 cm. Obuch jest prosty o szerokości 2,4 cm i grubości 0,65 cm.

Przez wiele wieków siekiera spoczywać musiała w stale wilgotnym środowisku, o czym świadczy brunatny nalot patyny bagiennej. Siekiera zachowała się w bardzo dobrym stanie. Przedmiot ten został wykonany bardzo starannie, a jego niemal doskonałe proporcje świadczą o wysokim kunszcie wytwórcy. Odlew, który wykonano w formie dwuczęściowej, precyzyjnie dopasowanej, nie nosi śladów ubytków, a nadlewy zostały starannie spiłowane. Nawet pobieżna, wykonana nieuzbrojonym okiem, obserwacja zabytku prowadzi do wniosku, że mamy do czynienia z przedmiotem „nowym”, używanym mało lub wcale. W kontekście tego spostrzeżenia nasuwa się wniosek, że siekiera mogła być wyznacznikiem li tylko wysokiej pozycji społecznej właściciela,

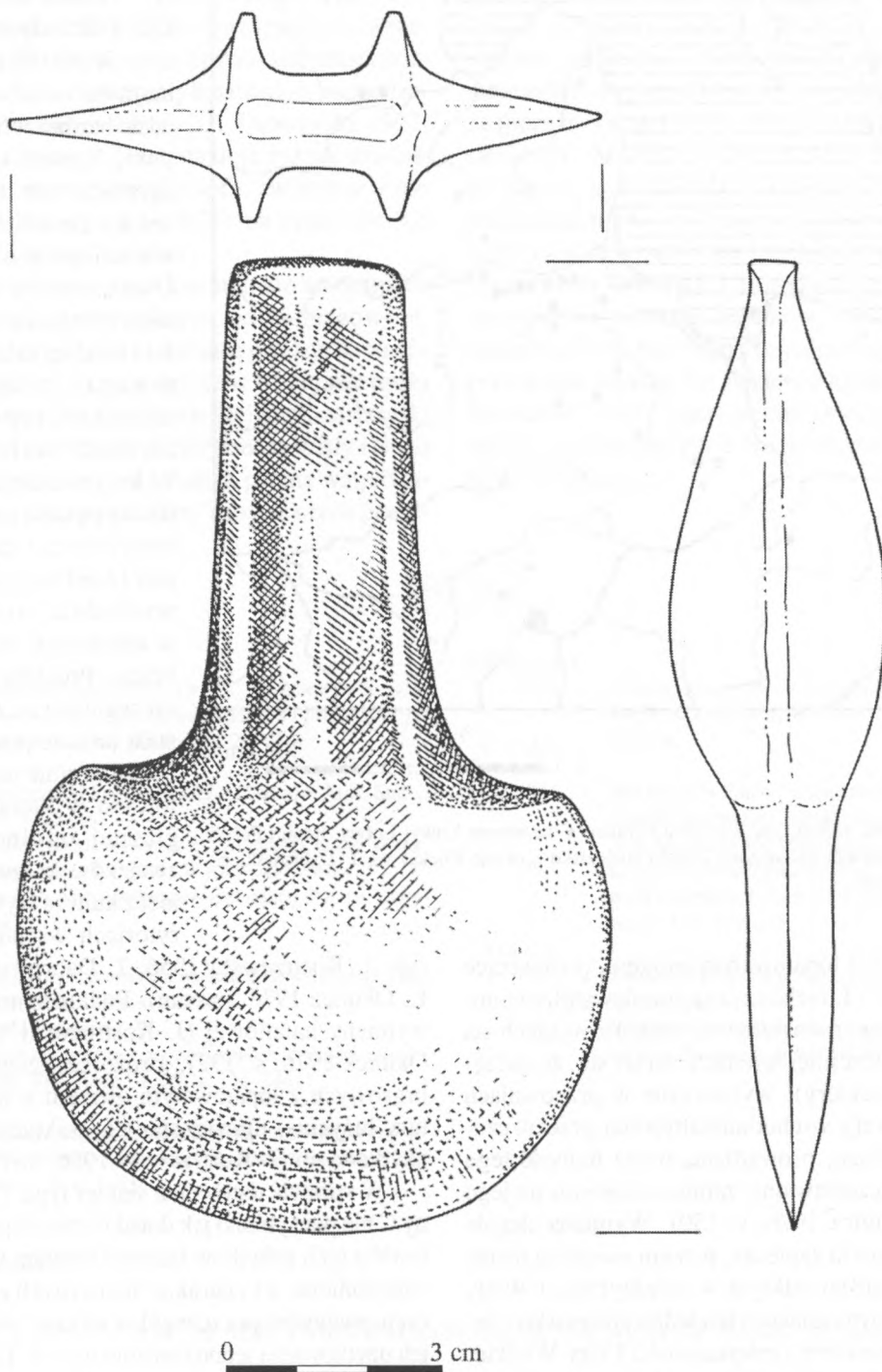
a nie narzędziem pracy. W rynnie pomiędzy brzegami zachowały się co prawda ślady podłużnych bruzd, które stanowiły relikty wyrównywania glinianej formy odlewniczej (por. A. Kempisty 1969, s. 456), lub – co bardziej prawdopodobne – osadzania siekiery na drewnianym (?) trzonku.

Siekiera z okolic Kocka jest prawdopodobnie zabytkiem brązowym. Ze względu na krótki termin udostępnienia zabytku, nie zdołano przeprowadzić analizy metaloznawczej. Bliźniacza siekierka z pobliskich Piór Wielkich, gm. Mordy, wykonana została z brązu uboższego nie tylko w cynę, lecz również w przymieszki innych metali (A. Kempisty 1969, s. 456). Nie jest wykluczone, że i siekiera z okolic Kocka charakteryzowała się podobnym składem. Przewaga miedzi w stopie (94,20% w egzemplarzu w Piórach Wielkich), dyskwalifikowała siekierkę, jako narzędzie pracy. O „miękości” metalu, zarówno w siekierce z Piór Wielkich, jak i w okazie z okolic Kocka świadczą wspomniane wyżej ślady osadzania w postaci wyraźnych rys na trzonie obu zabytków.

Określenie proveniencji analizowanego zabytku z okolic Kocka nie budzi najmniejszej wątpliwości. Jest to siekiera późnej odmiany typu wschodniobałtyjskiego, zwanej też odmianą C, lub odmianą o ostrzu łopatowatym (J. Dąbrowski 1968, s. 109, 110, tabl. 7). W literaturze archeologicznej, na określenie podobnych przedmiotów, pochodzących z północnych i północno-wschodnich rejonów Polski, pojawia się również pojęcie wariantu A typu Dębowiec (A. Szpunar 1984, s. 71–73, tabl. 24: 425–438; tabl. 37). Ostatnio, dla całego zbioru siekier typu wschodniobałtyjskiego przyjęto określenie „typu Tautuśiai” (J. Dąbrowski 1997, s. 47), gdzie okaz z okolic Kocka można przypisać odmianie C.

Zasięg występowania tych siekier jest dość zwarty (ryc. 2), obejmujący terytorium południowo-wschodniego pobrzeża Bałtyku, dorzecza Dźwiny (Daugavy), Venty, Niemna i Pregoly, a także Pojezierza Warmii i Mazur (J. Dąbrowski 1968, mapa 6; 1997, mapa 12). Siekiery typu Tautuśiai odmiany C spotykane są na terenie Pomorza Gdańskiego, a pojedynczy okaz znale-

¹ Kolekcjonerowi, Panu Wiesławowi Pawłowskiemu składam serdeczne podziękowanie za udostępnienie siekiery do opracowania.

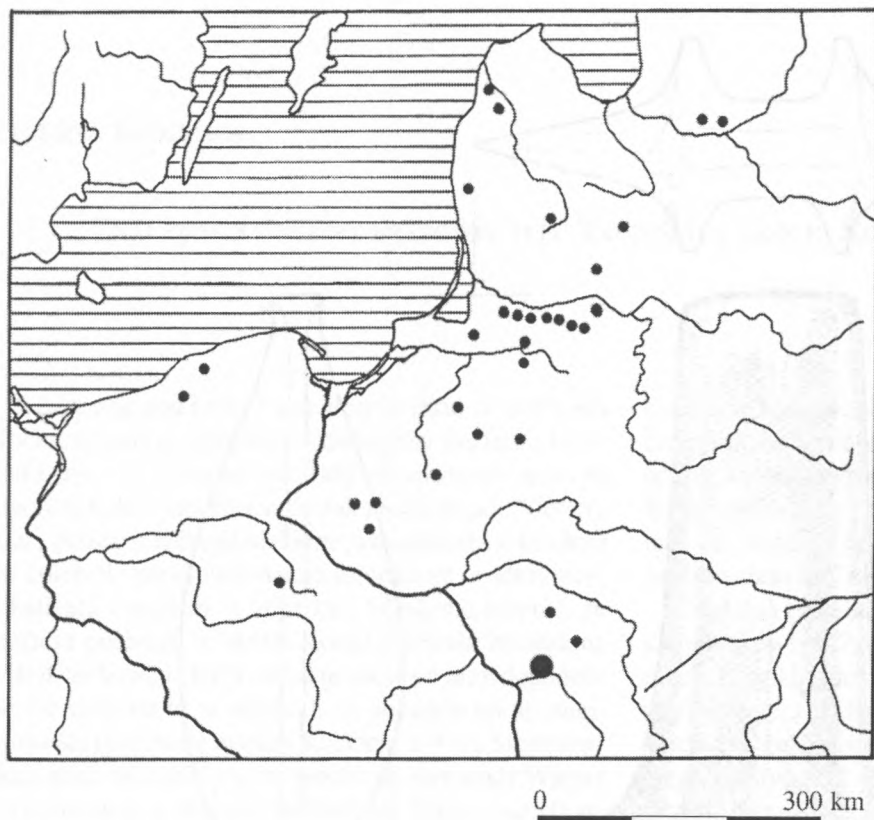

Ryc. 1. Siekiera z okolic Kocka.

ziono również na Kujawach – w Łuszczewie, gm. Skulsk (A. Szpunar 1984, s. 72, tabl. 24: 431).

Obserwacja koncentracji tych zabytków prowadzi do wniosku, że najczęściej warsztatów wytwarzających model z łopatomatym ostrzem znajdowało się nad dolnym Niemnem, a nie jest również wykluczone, że niektóre okazy siekier pochodziły z pracowni zlokalizowanych na Warmii i Mazurach (J. Dąbrowski 1997,

s. 47). Cała produkcja brązownicza w rejonie południowo-wschodnich pobrzeży Bałtyku była oparta o surowiec sprowadzany tzw. północno-wschodnim szlakiem miedziowym z wychodni miedzi, które znajdowały się w dorzeczu dolnej Kamy i środkowej Wołgi (Ł. Okulicz 1976, s. 88-98, 130-132), a siekiery typu Tautuśiai wydają się być lokalnym wzorem, wypracowanym w miejscowych pracowniach metalurgicznych.

Ryc. 2. Występowanie siekier typu Tautušiai odmiany C na terenie Litwy, Łotwy, Rosji i Polski (nieco większym punktem zaznaczone zostało znalezisko z okolic Kocka) wg J. Dąbrowskiego 1968 z uzupełnieniami.

Okazy siekier z łopatomatym ostrzem, pochodzące z terenu Podlasia i Lubelszczyzny, to niewątpliwie importy, pochodzące z warsztatów, zlokalizowanych na wymienionych wcześniej terenach. Sądzi się, że narzędzia (a w tym siekiery), wytwarzane w pracowniach odlewniczych strefy wschodniobałtyjskiej przeznaczone były na wymianę, prowadzoną przez ludność tego obszaru ze społeczeństwami, zamieszkującymi na jego zapleczu (Ł. Okulicz 1976, s. 130). Wymiana sięgała jednak daleko poza to zapleczce, o czym świadczą okazy siekier typu Tautušiai odkryte w międzyrzeczu Wisły i Bugu. Do niedawna znano tylko jedno znalezisko z tego terytorium – siekiere z miejscowości Pióry Wielkie, gm. Mordy (A. Kempisty 1969, s. 456, ryc. 2). Zabytek ten i siekiera z okolic Kocka, są niemal identyczne, co prowadzi do wniosku, iż obie mogły wyjść spod ręki jednego wytwórcy, czy też były własnością kupca, który rozprowadzał jednolity „asortyment” towaru. Ostatnio, do literatury wprowadzone zostało kolejne, podobne znalezisko – siekiera z Horodyszczka, gm. Wisznice (M. Bienia 2003, s. 48, 49, 51, fot. 20, ryc. 21), która – jak można sądzić na podstawie publikowanej ilustracji, była półproduktem (niewyszlifowane ostrze i nadlewy), lub też przedmiotem bardzo zniszczonym. Siekie-

ry z okolica Kocka, Piór Wielkich i Horodyszczka charakteryzują się nie tylko znacznym formalnym podobieństwem, lecz także bardzo zbliżonymi rozmiarami. Zostały odkryte na dość ograniczonym terytorium; miejsca ich znalezienia dzieli zaledwie odległość niecałych 60 km. Okoliczności te uprawniają do przypuszczenia o obecności i lokalnej działalności, pochodzącego z terenów wschodniobałtyjskich, czy warmińsko-mazurskich, wytwórcy i kupca. W kontekście tych znalezisk rodzi się pytanie o charakterze, intensywności i znaczeniu powiązań Lubelszczyzny z północno-wschodnią strefą kulturową w młodszych odcinkach epoki brązu. Problematyka ta, w tak szczegółowym zakresie nie została jeszcze podjęta. Wyraźnie i wielokrotnie natomiast, akcentowano w literaturze archeologicznej ogólne zagadnienia związków kręgu kultury łużyckiej z kulturą wykształconą na terytoriach wschodniobałtyjskich

(np. J. Kostrzewski 1956; J. Dąbrowski 1961, s. 35; Ł. Okulicz 1976, *passim*). Podkreślano m.in. istnienie wymiany handlowej (J. Kostrzewski 1956, s. 53; Ł. Okulicz 1976, s. 132), a rozprzestrzenianie się siekier brązowych z łopatomatym ostrzem w środowisku kultury łużyckiej tłumaczono ich praktycznymi walorami użytkowymi (J. Kostrzewski 1956, s. 11).

W sprawie datowania siekier typu Tautušiai odmiany C nie poczyniono jak dotąd istotnych postępów. Większość z tych zabytków stanowi bowiem nadal znaleziska odosobnione, a i charakter nielicznych zespołów, z których pochodzą poszczególne okazy, nie określa czasu ich użytkowania jednoznacznie (por. J. Dąbrowski 1997, s. 47). Obecność szwów odlewniczych na bocznych powierzchniach sygnalizuje zmianę w dotychczasowej technologii wykonywania brązowych siekier z brzegami, która to zmiana, polegająca na upowszechnieniu dwudzielnych form odlewniczych, miała miejsce od II okresu epoki brązu (A. Szpunar 1985, s. 197). Uważa się jednak, że siekiery z łopatomatym ostrzem znalazły się w użyciu nie wcześniej niż w III okresie epoki brązu, a czas ich największej popularności i maksymalnego rozprzestrzenienia przypadł na okres III i IV tej epoki (J. Dąbrowski 1968, s. 109, 110; Ł. Okulicz 1976, s. 131).

Ostatnio, siekierom z łopatowatym ostrzem, występującym w północno-wschodniej Polsce przypisuje się wczesną metrykę (do III okresu epoki brązu), natomiast późniejsze datowanie ma dotyczyć tylko okazów pochodzących z terenów Litwy i Łotwy (J. Dąbrowski 1997, s. 47). Przypuszczenie to, nie znajduje jednak uzasadnienia w materiałach archeologicznych, zwłaszcza w obliczu braku nowych zespołów, które mogłyby uściślić datowanie analizowanych siekier.

Otwartą również pozostaje kwestia, kto na ziemiach polskich mógł być użytkownikiem siekier brązowych, powstałych w warsztatach metalurgicznych strefy wschodniobałtyjskiej. Uznaje się, że w III okresie epoki brązu była to ludność kultury łużyckiej (J. Kostrzewski 1956, s. 10, 11). Dla terenów międzyrzecza Wisły i Bugu takie ustalenia budzą niekiedy jednak pewne wątpliwości, a pod uwagę, jako potencjalny nabywca tych przed-

miotów, brana jest również ludność kultury trzcinieckiej (A. Kempisty 1969, s. 456; M. Bienia 2003, s. 48), enklawy osadnictwa której istniały zapewne na tym terenie nawet do początków młodszego okresu epoki brązu (por. H. Taras 1995, s. 90–92; 1997, s. 371; E. Kłosińska, W. Misiewicz 2003, s. 155). Analiza zasiedlenia okolic, gdzie zostały znalezione siekiery typu Tautuśiai odmiany C, wykazuje jednak brak, lub niewielką intensywność osadnictwa trzcinieckiego. W okolicach Kocka, Piór Wielkich i Horodyszczka wskazać można natomiast na istnienie regionów, zamieszkałych przez ludność kultury łużyckiej. To najprawdopodobniej w jej środowisku pojawiły się siekiery z łopatowatym ostrzem. Przedmioty miały zapewne charakter prestiżowy, insygnialny, a używano ich w środkowym i młodszym okresie epoki brązu.

LITERATURA

Bienia M.
2003	<i>Czasy prehistoryczne</i> , [w:] E. Banasiewicz-Szykuła (red.) <i>Północna Lubelszczyzna od pradziejów po okres nowożytny</i> , Lublin, s. 23–72.	Okulicz Ł.
1976	<i>Osadnictwo strefy wschodniobałtyckiej w I tysiącleciu przed naszą erą</i> , Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
Dąbrowski J.
1961	<i>Materiały kultury łużyckiej z Podlasia</i> , Mat. Star., t. 7, s. 23–46.	Szpunar A.
1984	<i>Die Beile in Polen I (Flachbeile, Randleistenbeile, Randleistenmeißel)</i> , „Prähistorische Bronzefunde”, Abt. IX, Band 16, München.
1968	<i>Zabytki metalowe epoki brązu między dolną Wisłą a Niemnem</i> , Wrocław-Warszawa-Kraków.	1985	<i>Uwagi o technologii siekier płaskich, siekier z brzegami i piętką w Polsce</i> , Głogowski Zeszyty Naukowe, t. 1, s. 192–216.
1997	<i>Epoka brązu w północno-wschodniej Polsce</i> , Biały-stok.	Taras H.
1995	<i>Kultura trzciniecka w międzyrzeczu Wisły, Bugu i Sanu</i> , Lublin.
Kempisty A.
1969	<i>Siekierka brązowa typu wschodniobałtyjskiego z Podlasia</i> , WA, t. 36, s. 455–456.	1997	<i>Schyłek kultury trzcinieckiej na Lubelszczyźnie w świetle dotychczasowych badań</i> , APŚ, t. 2, s. 368–375.
Kłosińska E., Misiewicz W.
2003	<i>Nieznane brązowe naramienniki z tarczami spiralnymi</i> , Spr. Arch., t. 55, s. 151–161.		
Kostrzewski J.
1956	<i>Stosunki między kulturą łużycką i bałtycką a zagadnienie wspólnoty językowej bałto-słowiańskiej</i> , Sl. Ant., t. 5, s. 1–75.		

ELŻBIETA KŁOSIŃSKA

A FINDING OF A BRONZE AXE OF THE TAUTUŚIAI TYPE FROM THE AREA OF KOCK, LUBARTÓW DISTRICT

Probably at the end of the previous century, in the area of Kock, an axe with side edges was found in the process of obtaining turf. It is quite possible that the finding took place to the south of the town (between Kock and Wola Skromowska), where the rivers of the Wieprz and Tyśmienica used to flow for ages, and where now there are only turf fields and an overgrown old river-bed.

The axe is quite a solid object, probably made of bronze. The item has high, straight in plan and bow-shaped in cross-section sides and a wide fan-shaped cutting edge. The axe must have lain for ages in constantly damp environment, which resulted in a brownish bog patina. Otherwise the axe is very well preserved. It was produced in a very precise way, and its near ideal proportions point to a high skill

of the creator. The cast, which involved two parts was fit perfectly and carries no signs of damage, while the seems were carefully smoothed out. Even a cursory analysis with no specialist tools leads to the conclusion that we are dealing with a 'new' object which was used little or not at all. In the context of this observation one may conclude that the axe was a mere symbol of the social status of the owner and not a working tool.

A characterisation of the origin of this artefact from the area of Kock is not difficult. It is an axe of a late variety of the East-Baltic type, also called a variety C, or a variety with a spade-shaped edge. Recently, a collective term for the entire class of East-Baltic axes has been proposed, that the Tautuśiai type, within which the item from Kock can be ascribed to the variety C.

The range of the occurrence of such axes is not immense, and covers the area of the south-eastern shore of the Baltic sea, the basin of the Dźwina, Venta, Niemen and Pregoła rivers as well as the lake district of Warmia and Mazury. The axes of the Tautušiai type, variety C, are also met at the territory of Gdańsk Pomerania, while an individual item was also found in Kujawy. The centre of their production was located at the lower Niemen river, or perhaps also in Warmia and Mazury.

The instances of axes with spade-shaped edges, coming from the area of Podlasie and the Lublin region (the area of Kock, Pióry

Wielkie, Horodyszczce) are undoubtedly imported, and come from the workshops located in the areas enumerated above. In the context of these findings one should ask the question about the intensity and importance of the connection of the Lublin region with the north-eastern cultural zone in the younger periods of the Bronze Age.

Axes with spade-shaped edges were surely prestigious and insignia-like in character. In the Lublin region they were used by the people of the Lusatian culture in the middle and younger periods of the Bronze Age.

Instytut Archeologii UMCS w Lublinie